

Каръл Куигли

ТРАГЕДИЯ И НАДЕЖДА

История на света в наше време

Том I

София, 2025

Преводът е направен по изданието:

CARROL QUIGLEY

TRAGEDY AND HOPE

A History of the World in Our Time

Copyright © Carrol Quigley 1966
All rights reserved.

„Катехон“ е импринт на издателство „Изток-Запад“.

© Издателство „Изток-Запад“, 2025

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Людмила Андреева, превод, 2025

ISBN 978-619-01-1560-1

КАРЪЛ КУИГЛИ

ТРАГЕДИЯ

и

НАДЕЖДА

**ИСТОРИЯ НА СВЕТА
В НАШЕ ВРЕМЕ**

ТОМ 1

Превод от английски
Людмила Андреева

КАТЕХОИ

...

№21 Игор Шнуренко	<i>Демонът отговъре</i>
№22 Робърт Ф. Кенеди-мл.	<i>Истинският Антъни Фаучи</i>
№23 Дмитрий Зикин	<i>Забранената икономика</i>
№24 Игор Шнуренко	<i>Хакнатият човек</i>
№25 Алън У. Дълес	<i>Изкуството на разузнаването</i>
№26 Матиас Десмет	<i>Психология на тоталитаризма</i>
№27 Валентин Вацев	<i>Актуалността на миналото</i>
№28 Артур Кордон	<i>Перспективата изкуствен интелект</i>
№29 Боян Чуков	<i>Матрицата 2</i>
№30 Тома Пикети	<i>Кратка история на равенството</i>
№31 Кирил Фурсов	<i>Държавата търговец</i>
№32 Майкъл Хъдсън	<i>Съдбата на цивилизацията</i>
№33 Халфорд Макиндър	<i>Географската ос на историята</i>
№34 Сергей Савелиев	<i>Нищетата на мозъка</i>
№35 Нийл Фъргюсън	<i>Големият упадък</i>
№36 Гунар Кайзер	<i>Култът</i>
№37 Янис Варуфакис	<i>Технофеодализъм</i>
№38 Игор Шнуренко	<i>Да убиеш Левиатан</i>
№39 Джон Мийършаймър	<i>Голямата заблуда</i>
№40 Жак Елюа	<i>Пропагандата</i>
№41 Съст. В. Аверянов	<i>Голямото нулиране</i>
№42 Олдъс Хъксли	<i>Обратно към Прекрасния нов свят</i>
№43 Еманюел Тод	<i>Поражението на Запада</i>
№44 Уолтър Липман	<i>Общественото мнение</i>
№45 Сергей Савелиев	<i>Еволюцията на мозъка и социалният подбор</i>
№46 Робърт Ф. Кенеди-мл.	<i>Ухан: какво остана покрито</i>
№47 Шеймъс Брунър	<i>Лицата на контролигархията</i>
№48 Питър Турчин	<i>Последни времена</i>
№49 Нейоми Клайн	<i>Двойникът</i>
№50 Иво Христов	<i>Отвъд точката на пречупване</i>
№51 Каръл Куигли	<i>Трагедия и надежда. Том 1</i>

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	7
I. Въведение. Западната цивилизация в нейната световна обстановка.....	11
II. Западната цивилизация до 1914 г.	43
III. Руската империя до 1917 г.	91
IV. Буферната периферия.....	119
V. Първата световна война (1914–1918)	223 5
VI. Версайската система и завръщането на „нормалността“ (1919–1929)	281
VII. Финанси, търговска политика и стопанска активност (1897–1947)	331
VIII. Международният социализъм и съветското предизвикателство	393
IX. Германия от кайзера до Хитлер (1913–1945)	427
X. Великобритания: предисторията на помирието (1900–1939)	481
XI. Променящи се икономически модели	519
XII. Политиката на умиротворяване (1931–1936)	583

*На всички, които ги е грижа
и искат да помогнат*

ПРЕДГОВОР

Изразът „съвременна история“ вероятно е вътрешно противоречив, защото това, което е съвременно, не е история, а това, което е история, не е съвременно. Разумните историци обикновено се въздържат да пишат разкази за съвсем скорешни събития, защото осъзнават, че първоизточниците за такива събития, особено незаменяемите официални документи, не са налични и че дори с наличната документация е много трудно някой да получи необходимата гледна точка за събитията от собствения си живот в зряла възраст. Аз обаче явно не трябва да съм разумен или поне обикновен историк, защото – след като в предишната си книга обхванах цялата човешка история на едва 271 страници – сега използвам повече от 1300 страници за събитията в един-единствен живот. Тук има връзка. За всеки внимателен читател ще бъде очевидно, че съм посветил дълги години на проучване и много оригинални изследвания, дори и там, където не е налична подходяща документация, но трябва да бъде също толкова очевидно, че каквато и стойност да има настоящият труд, той се основава на широката си перспектива. Опитах се да поправа недостатъците на доказателствата с помощта на перспективата не само като проектирах моделите на миналата история в настоящето и бъдещето, но и като пробвах да поставя събитията от настоящето в техния цялостен контекст чрез изследване на всички разнообразни техни аспекти: не само политическите и икономическите, както често се прави, но и чрез усилията ми да включа в картината и военните, технологичните, социалните и интелектуалните елементи.

Надявам се, че резултатът от всичко това е интерпретация на настоящето, както и на близкото минало и близкото бъдеще, която е освободена от общоприетите клишета, лозунги и самооправдания, които опорочават голяма част от „съвременната история“. Голяма част от живота ми в зряла възраст е посветена на обучаването на студенти на техниките на историческия анализ, които ще им помогнат да освободят разбирането си за историята от приетите категории и когнитивни класификации на обществото, в което живеем, тъй като те – колкото и да са необходими за нашите мисловни процеси и за понятията и символите, които са ни необходими, за да изразяваме идеите за реалността – все пак често служат като бариери, които ни предпазват от признаването на самите подлежащи реалности. Този труд е резултат от такъв опит да се раз-

гледат реалните ситуации, които се крият под концептуалните и вербалните символи. Смятам, че в резултат на това усилие той наистина дава по-свежо, донякъде различно и (надявам се) по-удовлетворяващо обяснение как сме стигнали до ситуацията, в която се намираме сега.

Написването на този труд отне повече от двадесет години. Въпреки че по-голямата част от него се основава на обичайните разкази за тези събития, някои части се основават на доста интензивни лични проучвания (включително проучвания на ръкописи). Тези части включват следното: природата и техниките на финансовия капитализъм, икономическата структура на Франция по време на Третата република, социалната история на Съединените щати, както и членството и дейностите на английския естаблишмънт. По другите теми четях толкова обширно, колкото можех да го направя, и се опитвах последователно да разглеждам всички теми от възможно най-широки и разнообразни гледни точки, на които съм способен. Въпреки че за целите на класификацията смятам себе си за историк, съм учил много политически науки в Харвард, повече от тридесет години се занимавам с лично изучаване на съвременната психологическа теория и от дълги години съм член на Американската антропологична асоциация, Американската икономическа асоциация и Американската асоциация за напредък в науката, както и на Американската историческа асоциация.

Следователно основното ми оправдание за написването на обширен труд по съвременна история – въпреки неизбежно ограничения характер на документацията – трябва да се основава на усилията ми да поправам този неизбежен недостатък, като използвам историческата перспектива, която ми позволява да проектирам тенденциите от миналото в настоящето и дори в бъдещето, и на усилията ми да дам на този опит по-сOLIDна основа, като използвам всички доказателства от най-различни научни дисциплини.

Вследствие на усилията за използване на този широк и може би сложен метод настоящата книга е почти непростимо огромна. За това трябва да се извиня с оправданието, че нямах време да я направя по-кратка и че един – макар и условен и тълкувателен – труд трябва непременно да бъде по-дълъг от по-категоричното или по-догматичното изложение. На тези, които смятат, че обемът е прекомерен, мога само да кажа, че пропуснах глави, които вече бяха написани, по три теми: селскостопанската история на Европа, вътрешната история на Франция и Италия и интелектуалната история на ХХ в. като цяло. За да направя това, включих достатъчно информация по тези теми в други глави.

Въпреки че в редица случаи проектирам интерпретацията в близкото бъдеще, историческият разказ приключва през 1964 г. не защото датата на написване е в крак с хода на историческите събития, а защото ми се струва, че периодът 1962–1964 г. бележи края на една епоха на историческо развитие и е време на пауза, преди да започне съвсем друга епоха със съвсем други проблеми. Тази промяна се проявява в редица очевидни събития, например факта, че през този период се сменят лидерите на всички големи държави (с из-

ключение на Червения Китай и Франция) и на много по-малки (като Канада, Индия, Западна Германия, Ватикана, Бразилия и Израел). Много по-важен е фактът, че Студената война, чиято кулминация е Кубинската криза от октомври 1962 г., започва да затихва към края си през следващите две години – процес, който се проявява в редица събития, например бързата замяна на Студената война с „конкурентно съжителство“, разпадането на двата свръхблока, които са стояли един срещу друг по време на Студената война, възхода на политиката на неутралитет както в рамките на свръхблоковете, така и в буферната периферия на сили от Третия блок между тях; заблацияването на Общото събрание на Организацията на обединените нации с поток от нови независими – понякога микроскопични – псевдодържави, нарастващия паралелизъм на Съветския съюз и Съединените щати и нарастващото внимание във всички части на света към проблемите на жизнения стандарт, социалната дезадаптация и психичното здраве, което заменя предишния акцент върху въоръжаването, ядреното напрежение и тежката индустриализация. В такъв период, когато една епоха сякаш приключва и се появява друга, макар и все още неясна, ми се струваше като подходящ момент да оценя миналото и да потърся някакво обяснение как сме стигнали до настоящата ситуация.

Във всеки предговор като този е прието да се завършва с признание за лични задължения. Моето разбиране за тях е толкова широко, че намирам за оскърбително да изтъквам някои от тях и да пропускам други. Четири обаче трябва да бъдат споменати. Голяма част от тази книга беше напечатана на машина от съпругата ми по нейния обичаен безупречен начин. Това беше направено първоначално и в преработените версии въпреки постоянното разсейване от домашните ѝ задължения, от собствената ѝ професионална кариера в друг университет, както и от собственото ѝ писане и публикуване. Много съм ѝ благодарен за това, че с радост пое това огромно бреме.

По същия начин съм благодарен за търпението, ентузиазма и удивително широките познания на моя редактор в „Макмилан Къмпани“ Питър В. Ритнър.

Искам да изразя благодарността си към Комитета за университетски субсидии на Университета на Джорджтаун, който на два пъти осигури средства за летните изследвания.

И накрая трябва да изкажа благодарност на моите студенти в продължение на дълги години, които ме принуждаваха да бъда в крак с бързо променящите се обичаи и светоглед на нашите млади хора, а понякога ме караха и да призная, че моят начин на разглеждане на света не е непременно единственият или дори най-добрият начин да се гледа на него. Много от тези студенти – бивши, настоящи и бъдещи – са включени в посвещението на тази книга.

Каръл Куигли
Вашингтон, окръг Колумбия
8 март 1965 г.

Силите на финансовия капитализъм имаха още една далечна цел – да създадат световна система за финансов контрол в частни ръце, която да доминира над политическата система на всяка страна и над икономиката на света като цяло. Тази система трябваше да бъде контролирана по феодален начин от централните банки на света, които действаха съгласувано чрез тайни споразумения, постигнати на чести срещи и конференции. Върхът на системата трябваше да бъде Банката за международни разплащания в Базел, Швейцария – частна банка, притежавана и контролирана от световните централни банки, които сами по себе си бяха частни корпорации. Всяка централна банка... се стремеше да доминира над своето правителство чрез способността си да контролира заемите на Министерството на финансите, да манипулира чуждестранните борси, да влияе върху равнището на икономическата активност в страната и да влияе на сътрудническите политики чрез последващи икономически награди в света на бизнеса.

Каръл Куигли

I

ВЪВЕДЕНИЕ
ЗАПАДНАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ
В НЕЙНАТА СВЕТОВНА
ОБСТАНОВКА

Културна еволюция в цивилизациите
Културна дифузия в Западната цивилизация
Преминването на Европа към ХХ в.

КУЛТУРНА ЕВОЛЮЦИЯ В ЦИВИЛИЗАЦИИТЕ

Винаги е имало хора, които са питали: „Къде отиваме?“ Изглежда обаче, че никога не е имало толкова много от тях – и със сигурност никога досега тези безброй питащи не са задавали въпроса си с толкова тъжни тонове или не са го преформулирали с толкова отчаяни думи: „Може ли човекът да оцелее?“ Дори в не толкова космически план от всички страни се появяват питащи, които търсят „смисъл“ или „идентичност“, или дори – в най-тясно егоцентричен план – „се опитват да намерят себе си“. Един от тези настойчиви въпроси е характерен по-скоро за ХХ в., отколкото за по-ранни времена: „Може ли нашият начин на живот да оцелее? Обречена ли е нашата цивилизация да изчезне, както тази на инките, шумерите и римляните?“ От Джамбатиста Вико в началото на XVIII в. до Освалд Шпенглер в началото на ХХ в. и Арнолд Тойнби в наши дни, хората са си блъскали главите над проблема дали цивилизацията има жизнен цикъл и дали следват сходен модел на промяна. В резултат от тази дискусия се е стигнало до общото съгласие, че хората живеят в отделно организирани общества, всяко от които има собствена култура; че някои от тези общества, които имат писменост и градски живот, са на по-високо културно ниво от останалите и следва да бъдат наричани с различния термин „цивилизации“; и че тези цивилизации са склонни да преминават през общ модел на опит.

От тези изследвания изглежда, че цивилизацията преминава през процес на еволюция, който може да се анализира накратко по следния начин: всяка цивилизация се ражда по някакъв необясним начин и след бавно начало навлиза в период на енергична експанзия, увеличавайки размерите и мощта си както вътрешно, така и за сметка на съседите си, докато постепенно се появява криза в организацията. Когато тази криза отmine и цивилизацията се реорганизира, тя изглежда малко по-различно. Нейната енергичност и морал са отслабнали. Тя се стабилизира и в крайна сметка изпада в застой. След Златния век на мир и просперитет отново се появяват вътрешни кризи. В този момент за пръв път се появява морална и физическа слабост, която също за пръв път повдига въпроси за способността на цивилизацията да се защитава

от външни врагове. Разтърсвана от вътрешни борби от социален и конституционен характер, отслабена от загубата на вяра в нейните по-стари идеологии и от предизвикателството на по-нови идеи, несъвместими с досегашната ѝ същност, цивилизацията непрекъснато отслабва, докато не бъде потопена от външни врагове и накрая не изчезне.

Когато се опитаме да приложим този процес – дори и в тази доста неясна форма – към нашата Западна цивилизация, виждаме, че са необходими някои промени. Подобно на други цивилизации, нашата започва с период на смесване на културни елементи от други общества, оформя тези елементи в ясно изразена собствена култура, започва да се разширява с нарастваща скорост, както са правили другите, и преминава от този период на разширяване към период на криза. В този момент обаче моделът се променя.

В повече от дузина други цивилизации епохата на експанзия е следвана от епоха на криза, а тя на свой ред – от период на универсална империя, в която една-единствена политическа единица управлява цялата територия на цивилизацията. Западната цивилизация, обратното, не преминава от Епохата на кризата към Епохата на универсалната империя, а вместо това успява да се преобразува и навлиза в нов период на експанзия. Нещо повече: Западната цивилизация прави това не веднъж, а няколко пъти. Именно тази способност да се преобразува или реорганизира отново и отново превръща Западната цивилизация в доминиращ фактор в света в началото на ХХ в.

Като разглеждаме трите епохи, изграждащи централната част от жизнения цикъл на една цивилизация, можем да видим обща закономерност. Епохата на експанзията обикновено се характеризира с четири вида експанзия: (1) на населението, (2) на географската територия, (3) на производството и (4) на знанието. Разширяването на производството и на знанието поражда експанзия на населението, а трите заедно водят до разширяване на географския ареал. Това географско разширяване има известно значение, тъй като дава на цивилизацията нещо като ядрена структура, състояща се от по-стара централна област (която е съществувала като част от цивилизацията още преди периода на разширяване) и по-нова периферна област (която е станала част от цивилизацията едва в периода на разширяване и по-късно). Ако искаме, можем да създадем като допълнително уточнение трета, полупериферна зона между ядрото и напълно периферната територия.

Тези различни територии са лесно забележими в различни цивилизации от миналото и са изиграли важна роля в историческите им промени. В Месопотамската цивилизация (6000–300 г.пр.Хр.) основната територия е долната долина на Месопотамия; полупериферната е средната и горната долина, а периферната територия включва възвишенията около тази долина и по-отдалечени райони като Иран, Сирия и дори Анадола. Основната територия на

Критската цивилизация (3500–100 г.пр.Хр.) е остров Крит, а периферната територия включва островите в Егейско море и бреговете на Балканите. В Класическата цивилизация ядрото на територията е крайбрежието на Егейско море; полупериферният район е останалото от северната част на Източно Средиземно море, докато периферният район обхваща останалата част от средиземноморските брегове и в крайна сметка Испания, Северна Африка и Галия. При Ханаанската цивилизация (2200–100 г.пр.Хр.) ядрото е Левант, докато периферната област е в западната част на Средиземно море при Тунис, Западна Сицилия и Източна Испания. Основната територия на Западната цивилизация (от 400 г.пр.Хр. до някакъв момент в бъдещето) е северната половина на Италия, Франция, крайната западна част на Германия и Англия; полупериферната територия е Централна, Източна и Южна Европа и Иберийският полуостров, а периферните области включват Северна и Южна Америка, Австралия, Нова Зеландия, Южна Африка и някои други региони.

Това разграничение на поне две географски области във всяка цивилизация е от голямо значение. Процесът на експанзия, чието начало е в ядрото, започва и да се забавя в ядрото по време, когато периферната територия все още се разширява. В резултат на това към втората половина на Епохата на експанзията периферните региони на дадена цивилизация обикновено стават по-богати и по-могъщи от ядрото. Друг начин да се каже това е, че ядрото преминава от Епохата на експанзията към Епохата на конфликта преди периферията. В крайна сметка в повечето цивилизации темповете на експанзия започват да намаляват навсякъде.

Именно този спад в темповете на разширяване на дадена цивилизация бележи преминаването ѝ от Епохата на експанзия към Епохата на конфликт. Последната епоха е най-сложният, най-интересният и най-критично важният от всички периоди в жизнения цикъл на цивилизацията. Той се характеризира с четири основни характеристики: това е период на (1) намаляване на темповете на експанзия; (2) нарастващо напрежение и класови конфликти; (3) все по-чести и все по-жестоки империалистически войни, и (4) нарастваща ирационалност, песимизъм, суеверия и отвъдност. Всички тези явления се появяват в ядрото на дадена цивилизация, преди да се появят в по-периферните части на обществото.

Намаляващият темп на разширяване през Епохата на конфликт поражда останалите характеристики на епохата – поне отчасти. След дългите години на Епохата на разширението съзнанието на хората и техните социални организации са приспособени към експанзията и е много трудно да бъдат пренастроени към намаляващ темп на разширяване. Социалните класи и политическите единици в рамките на цивилизацията се опитват да компенсират забавянето на експанзията чрез нормален растеж, като използват насилие срещу други социални класи или срещу други политиче-

ски единици. От това произтичат класовите борби и империалистическите войни. Резултатите от тези борби в рамките на цивилизацията не са от съществено значение за бъдещето на самата цивилизация. Това, което би имало такова значение, е реорганизацията на структурата на цивилизацията, така че да се възобнови процесът на нормален растеж. Тъй като подобна реорганизация изисква отстраняване на причините за упадък на цивилизацията, триумфът на една социална класа над друга или на една политическа единица над друга в рамките на цивилизацията обикновено няма да окаже съществено влияние върху причините за упадък и няма да доведе (освен по случайност) до такава реорганизация на структурата, която да породи нов период на разширяване. Всъщност класовите борби и империалистическите войни в Епохата на конфликта вероятно ще послужат за увеличаване на скоростта на упадък на цивилизацията, тъй като разсейват капитала и пренасочват богатството и енергията от продуктивни към непродуктивни дейности.

В повечето цивилизации проточената агония на Епохата на конфликта накрая завършва с нов период – Епохата на универсалната империя. В резултат на империалистическите войни през Епохата на конфликта броят на политическите единици в цивилизацията намалява чрез завоевания. В крайна сметка една от тях триумфира. Когато това се случи, има една политическа единица за цялата цивилизация. Точно както централната територия преминава от Епохата на експанзията към Епохата на конфликта по-рано от периферните области, понякога централната територия е завладяна от една държава, преди цялата цивилизация да бъде завладяна от Универсалната империя. Когато това се случи, ядрото на империята обикновено е полупериферна държава, докато Универсалната империя обикновено е периферна държава. Например ядрото на Месопотамия е завладяно от полупериферна Вавилония около 1700 г.пр.Хр., докато цялата месопотамска цивилизация е завладяна от по-периферната Асирия около 725 г.пр.Хр. (заменена от напълно периферната Персия около 525 г.пр.Хр.). В Класическата цивилизация основната територия е завладяна от полупериферната Македония около 336 г.пр.Хр., докато цялата цивилизация е завладяна от периферния Рим около 146 г.пр.Хр. В други цивилизации Универсалната империя неизменно е периферна държава, дори когато не е имало по-ранно завладяване на основната територия от полупериферна държава. В цивилизацията на майите (1000 г.пр.Хр. – 1550 г.) ядрото очевидно е в Юкатан и Гватемала, но Универсалната империя на ацтеките се е съсредоточила в периферните възвишения на централно Мексико. В цивилизацията в Андите (1500 г.пр.Хр. – 1600 г.) основните територии са по долните склонове и долините на централните и северните Анди, но Универсалната империя на инките се съсредоточава в най-високите части на Андите, в периферния район. Ханаанската цивилиза-

ция (2200–146 г.пр.Хр.) е с централна територия Левант, но Универсалната ѝ империя – Пуническата империя, е с център Картаген в западната част на Средиземноморието. Ако се обърнем към Далечния изток, ще видим не по-малко от три цивилизации. Най-ранната от тях – Китайската цивилизация – се издига в долината на Жълтата река след 2000 г.пр.Хр., достига своя връх в империите Цин и Хан след 200 г.пр.Хр. и до голяма степен е унищожена от урало-алтайските нашественици след 400 г.пр.Хр. От тази Китайска цивилизация – по същия начин, по който Класическата цивилизация възниква от Критската цивилизация, или Западната цивилизация – от Класическата цивилизация, – възникват две други цивилизации: (1) Китайската цивилизация, която започва около 400 г., достига кулминацията си в Манджурската империя след 1644 г. и е разрушена от европейските нашественици в периода 1790–1930 г., и (2) Японската цивилизация, която започва приблизително по времето на Христос, достига кулминацията си в империята Токугава след 1600 г. и може би е напълно разрушена от нашественици от Западната цивилизация във века след 1853 г.

В Индия, както и в Китай, две цивилизации следват една след друга. Макар да знаем сравнително малко за по-ранната от тях, по-късната (както и в Китай) достига кулминацията си в Универсална империя, управлявана от чужд и периферен народ. Индийската цивилизация, започнала около 3500 г.пр.Хр., е унищожена от арийските нашественици около 1700 г.пр.Хр. Индуската цивилизация, възникнала от индийската цивилизация около 1700 г.пр.Хр., достига кулминацията си в Моголската империя и е унищожена от нашественици от Западната цивилизация в периода 1500–1900 г.

Обръщайки се към изключително сложния район на Близкия изток, можем да видим подобна закономерност. Ислямската цивилизация, започнала около 500 г.пр.Хр., достига своята кулминация в Османската империя в периода 1300–1600 г. и е в процес на унищожаване от нашественици от Западната цивилизация от около 1750 г. насам.

Изразени по този начин, тези закономерности в жизнените цикли на различните цивилизации може да изглеждат объркани. Но ако ги представим в табличен вид, моделът се очертава с известна простота.

От тази таблица се вижда един необикновен факт. От приблизително двадесетте цивилизации, съществували през цялата човешка история, сме посочили шестнадесет. От тези шестнадесет цивилизации дванадесет, а може би и четиринадесет, вече са мъртви или умират, а културите им са унищожени от външни хора, които са в състояние да навлязат с достатъчно сила, за да разрушат цивилизацията, да унищожат установените в нея начини на мислене и действие и в крайна сметка да я унищожат. От тези дванадесет мъртви или умиращи култури шест са унищожени от европейците, носещи културата на Западната цивилизация.